

Тамара Марценюк

кандидат соціологічних наук, доцент
кафедри соціології Національного університету «Києво-Могилянська академія»;
гостьовий доцент і дослідник Європейського університету Віадрина (Німеччина)

Tamara Martsenyuk

Ph.D. in Sociology, Associate Professor at Department of Sociology,
National University of Kyiv-Mohyla Academy in Ukraine;
Visiting Professor at Viadrina European University (Germany)

ПРОБЛЕМИ РОМІВ В УКРАЇНІ: ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ¹

У статті розглядаються деякі аспекти сучасної державної політики України стосовно ромів. Підкреслюється брак офіційної інформації щодо кількості ромів в нашій країні та їхнього соціально-економічного становища. Виявляються основні сфери дискримінації ромської національної меншини (освіта, житлові умови, охорона здоров'я, працевлаштування, соціальне забезпечення тощо). Особлива увага приділяється гендерній дискримінації ромських жінок як в українському суспільстві в цілому, так і всередині ромських громад. Аналізується Альтернативний звіт стосовно виконання Україною Конвенції ООН з ліквідації усіх форм дискримінації щодо жінок, підготовлений ромськими організаціями. Акцентується проблеми, з якими стикаються ромські дівчатка: послух батькам, обов'язкове виконання репродуктивної функції, ранній шлюб, незавершена шкільна освіта, обмеження свободи пересування тощо. На прикладі такого феномену, як ранній шлюб, демонструються патріархальні відносини в ромських громадах. Підкреслюється гетерогенність цих громад; аналізується тенденція до зміни традицій, а також етичні аспекти питання ранніх шлюбів, яке може стати чинником підвищення рівня ромофобії в українському суспільстві. Задля зміни ситуації пропонується інституціоналізувати практику так званих «ромських медіаторів», яка вже декілька років успішно впроваджується в Україні.

Ключові слова: гендерна дискримінація, ромська національна меншина, ромські жінки, державна політика, ранні шлюби.

The article deals with certain aspects of current public policy towards Roma in Ukraine. The lack of official information regarding the number of Roma in Ukraine and their social and economic status is emphasized. The main areas of discrimination of the Roma minority are identified (education, living conditions, health care, employment, social security, etc.). Particular attention is paid to gender discrimination of Roma women in Ukrainian society as a whole and within Roma communities in particular. The Alternative report on the implementation by Ukraine of the UNO Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women, prepared by Roma organizations is analyzed. The problems faced by Roma girls like obedience to parents; obligatory reproductive performance; early marriage; incomplete schooling; restrictions on freedom of movement and so on are considered. On the example of such a phenomenon as early marriage, patriarchal relations in the Roma community are shown. The heterogeneity of these communities is emphasized. The tendency to change traditions and ethical aspects of the issue of early marriage, which can be a factor of improving of Roma-phobia in Ukrainian society are analyzed. In order to change the situation it is proposed to institutionalize the practice of so-called «Roma mediators» which is successfully implemented in Ukraine already for several years.

Keywords: gender discrimination, the Roma national minority, Roma women, public policy, early marriage.

¹ Матеріали до статті зібрані у рамках дослідницького проекту про ранні шлюби в Україні (з акцентом на ромське населення), виконаного авторкою на замовлення Фонду народонаселення ООН у Києві восени 2013 року.

В статье рассматриваются некоторые аспекты современной государственной политики Украины в отношении ромов. Подчеркивается дефицит официальной информации о количестве ромов в нашей стране, их социально-экономическом положении. Выявляются основные сферы дискриминации ромского национального меньшинства (образование, жилищные условия, здравоохранение, трудоустройство, социальное обеспечение и т.д.). Особое внимание уделяется гендерной дискриминации ромских женщин как в украинском обществе в целом, так и внутри ромских общин. Анализируется Альтернативный отчет о выполнении Украиной Конвенции ООН по ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин, подготовленный ромскими организациями. Акцентируются проблемы, с которыми сталкиваются ромские девочки: послушание родителям, обязательное выполнение репродуктивной функции, ранний брак, незаконченное школьное образование, ограничения свободы передвижения и др. На примере такого феномена, как ранний брак, демонстрируется патриархальные отношения в ромских общинах. Подчеркивается гетерогенность этих общин, анализируются тенденции к изменению традиций, а также этические аспекты вопроса ранних браков, что может выступить фактором повышения уровня ромофобии в украинском обществе. Для изменения ситуации предлагается институционализировать практику так называемых «ромских медиаторов», которая уже несколько лет успешно внедряется в Украине.

Ключевые слова: гендерная дискриминация, ромское национальное меньшинство, ромские женщины, государственная политика, ранние браки.

Один із викликів євроінтеграційних процесів для українського суспільства стосується забезпечення толерантності та рівних прав і можливостей соціального розвитку національних меншин. Роми України – приклад національної меншини, яка стикається із дискримінацією. Проживати на території України роми можуть дисперсно (осіло) або компактно (наприклад, у таборі). Не дивлячись на спосіб проживання, роми вважаються однією з найбільш уразливих категорій стигматизації, оскільки більшість з них стикається з порушенням прав і не в змозі себе захистити (наприклад, часто не маючи документів).

Результати вимірювання соціальної дистанції за шкалою Богардуса засвідчують, що українці найбільш нетолерантно ставляться до ромської національної меншини [10, с. 31; 11, с. 203]. Відповідно до даних дослідження рівня екстремістських орієнтацій населення України [13], від 1% до 4% населення нашої держави висловлює схвальне ставлення до нападів і побиття етнічних груп, притому ставлення до ромів є найгіршим.

Часто ромські громади представляються як гомогенні, хоча різні групи можуть мати нерівний доступ до ресурсів. Ромські жінки в Україні піддаються подвійній дискримінації – за етнічною та гендерною ознаками. Особливо це стосується тих ромок (від 12-13 років), які мешкають у районах компактного проживання (у так званих «таборах» або у сільській місцевості). Вони обмежені у виборі репродуктивної поведінки (змушені рано виходити заміж і народжувати більше 2-3 дітей), у доступі до освіти (у порівнянні з хлопчиками), у

працевлаштуванні, медичному обслуговуванні тощо. Причому гендерна дискримінація ромських жінок може пояснюватися самими ромами (як ромськими чоловіками, так і жінками) як «традиція» (в якості приклада доцільно навести феномен ранніх шлюбів).

Зазвичай у дослідженнях проблем ромських громад жінкам приділяється не так багато уваги (за винятком окремих поодиноких звітів саме по проблемах жінок, як-от Альтернативний звіт стосовно виконання Україною Конвенції ООН про ліквідацію усіх форм дискримінації проти жінок). Вважається, що всі роми (незалежно від їхньої статі) мають однакові проблеми. Натомість ромські жінки можуть стикатися із так званою подвійною дискримінацією: за гендерною ознакою і за етнічною. Підкреслимо, що ромські громади є доволі патріархальними, нерівність жінок всередині цих громад сприймається як норма. Актуальність нашого дослідження полягає в акцентованні уваги до двох форм нерівностей ромських жінок. Зазначимо також, що зазвичай жінки вважаються гомогенною групою, що є досить обмеженим баченням гендерної проблематики. Одним із завдань цієї статті є спростування такого уявлення. Прикладом відмінностей всередині такої соціально-демографічної групи, як жінки, є розповсюдженні саме серед ромських жінок ранні (або дитячі) шлюби, які вважаються міжнародною спільнотою порушенням прав дитини і прав жінки на репродуктивний вибір. Отже, метою цієї статті є виявлення гендерних особливостей дискримінації ромів в українському суспільстві, зокрема подвійної дискримінації ромських жінок.

Гендерна сегрегація ромських громад є недостатньо представленою в академічному, зокрема соціологічному, дискурсі. Ромська національна меншина вивчається у більш широкому контексті ксенофобії в українському суспільстві (передусім вимірювання соціальної дистанції до різних етнічних груп) фахівцями Інституту соціології НАН України [10] та Київського міжнародного інституту соціології [11]. Окремі випадки дискримінації ромів досліджуються Харківським інститутом соціальних досліджень [2; 7]. До тематики дискримінації ромів звертаються у своїх звітах правозахисні, жіночі, ромські (міжнародні або вітчизняні) організації. Натомість проблеми дискримінації, зокрема гендерної, усередині ромських спільнот, як підкреслювалось вище, поки що не одержали наукового, в тому числі соціологічного, осмислення.

Емпіричною базою статті виступили результати дослідження, проведеного авторкою у вересні-листопаді 2013 року методом глибинних інтерв'ю¹ із 10 ромами з Волині (трьох чоловіків і семеро жінок віком від 16 до 50 років), які мешкають у районах компактного проживання, але осіло (переважно у сільській місцевості). Окрім того, в ході дослідження було здійснено 8 експертних інтерв'ю з представницями міжнародних і вітчизняних НДО (які опікуються питаннями прав ромів в Україні), а також із дослідницею становища ромських громад в Україні; два фокус-групові інтерв'ю з ромськими активістами і активістками з Києва, Одеси та АР Крим.

Державна політика стосовно ромського населення в Україні

Українська влада не має надійної статистики про кількість ромів, оскільки у багатьох із них відсутні документи, які засвідчують особу. Відповідно до даних перепису населення 2001 року, в Україні на той час проживало 47 600 ромів [3]. Але згідно із оціночними даними Ради Європи, кількість ромського населення значно більша – від 120 000 до 400 000 [18, с. 18]. Як зазначено у звіті про становище ромів у 2012 році, чимало ромів не охочо оформлюють документи, оскільки це «дуже складно та здебільшого небезпечно» через можливі контакти із міліцією (навод. за: [2, с. 9]). Жіночий Фонд «Чіріклі» надає інформацію про те, що 40% ромів, які контактують із ромськими медіаторами, не мають документів [8]. Окрім того, відсутні фахові дані про соціально-економічну ситуацію ромів України,

оскільки органи державної влади не збирають таку інформацію [19, с. 7].

Результати здійснених досліджень свідчать про те, що українське ромське населення стикається із постійною і систематичною дискримінацією майже в усіх сферах суспільного життя, включаючи доступ до освіти, житлових послуг, охорони здоров'я, працевлаштування і соціальних послуг [12]. Відповідно до даних Європейського центру із прав ромів, більшість ромських дітей не завершують школу і/або взагалі залишають школу неграмотними [15]. У ромських компактних поселеннях далеко не всі мають формальну освіту (зокрема жінки); існує високий рівень безробіття, незадовільні житлові умови і погане здоров'я [19, с. 7].

Слід зауважити, що ромська національна меншина України не є гомогенною. Експерти виділяють ромів, які живуть компактно, і тих, які проживають дисперсно. Ще за радянських часів були докладені зусилля, аби змусити ромів припинити вести кочовий спосіб життя (наприклад, були створені спеціальні колгоспи для ромів). А з 1980 років роми почали отримувати державне житло, що сприяло осілому способу життя. Однак надалі влада відійшла від активної політики щодо ромського народу [1].

В Україні протягом 1990-х рр. була закладена законодавча основа державної політики стосовно ромського населення, зроблені певні кроки з її втілення (у напрямку підвищення рівня освіти, поліпшення умов життя, соціального захисту тощо) [1, с. 48]. Важливим щодо проблематики нашої статті є міжнародний документ «Десятиліття ромської інтеграції в Європі 2005-2015», де визначено чотири пріоритетні сфери (освіта, працевлаштування, охорона здоров'я, житлове забезпечення), а також три суміжні сфери (дискримінація, гендерна рівність та бідність) [4, с. 128]. Отже, на європейському рівні гендерна рівність визнається одним із важливих чинників інтеграції ромської меншини.

Однак, відповідно до Рамкової стратегії ЄС із національної інтеграції ромів до 2020 року, однією з умов успішності такої інтеграції є «достатнє фінансування із національного бюджету країни» [18, с. 8], що повсякчас є проблемою для української держави. 8 квітня 2013 року Президент України видав Указ «Про Стратегію захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року» [17]. Одним із принципів реалізації стратегії є недискримінація та толерантність, рівність громадян перед законом, додержання вимог законодавства у сфері міжнародних відносин та захисту прав національних меншин тощо. 11 вересня 2013 року

¹ З етичних міркувань та задля збереження конфіденційності інформації імена експерток не подаються. Цитати наводяться мовою респонденток і респондентів: українською і російською.

було затверджено відповідний План дій стосовно реалізації цієї стратегії [14].

Підсумуємо зазначене вище цитатою із експертного інтерв'ю: «Ромська тематика наразі доволі на часі в Україні. Це лакмусовий папірець багатьох соціальних проблем і явищ».

А тепер розглянемо більш детальні гендерні аспекти ромофобії, а також проблему дискримінаційного ставлення до жінок усереднені ромських громад.

Ромські жінки: гендерна та етнічна дискримінація

Ромські жінки в Україні піддаються дискримінації не лише за етнічною ознакою (як національна меншина), а також і за гендерною. Під гендерною дискримінацією у статті розуміється обмеження доступу представників певної статі (у нашому випадку жінок) до соціально значущих ресурсів, що заважає їм бути економічно незалежними від чоловіків, мати можливість вибору способу життя, самореалізації чи то у публічній (через освіту і ринок праці), чи то у приватній сфері (через виховання дітей).

Аби привернути увагу вітчизняної та міжнародної громадськості до проблем ромських жінок, Європейський центр із прав ромів і Ромський жіночий фонд «Чіріклі» підготували Альтернативний звіт стосовно виконання Україною Конвенції ООН з ліквідації усіх форм дискримінації щодо жінок, який був розглянутий на останній сесії відповідного Комітету ООН у 2010 році. У звіті підкреслюється про брак інституційних механізмів стосовно захисту від дискримінації: «Ситуація з правами людини серед ромських жінок виглядає складною також і тому, що немає фахового антидискримінаційного закону в Україні, за допомогою якого ромські жінки могли б захищати свої права і боротися із зловживаннями стосовно них» [20, с. 2]. Опитані нами ромські жінки зазначали, що вони стикаються із різного роду дискримінацією (на ринку праці, у сфері освіти, отримання соціальних послуг), а також у медичній сфері (принизливе ставлення з боку лікарів і персоналу лікарень, що інколи супроводжується відмовами у наданні медичної допомоги).

У Заключних коментарях Комітету ООН з ліквідації усіх форми дискримінації щодо жінок зазначено про доцільність застосування тимчасових спеціальних заходів стосовно ромських жінок: «Належним чином оцінюючи той факт, що Закон «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків» передбачає певні тимчасові спеціальні заходи, Комітет занепокоєний обмеженістю інформації про застосування таких заходів у сферах,

де спостерігається недостатнє представництво чи не вигідне становище жінок, а також про їхнє застосування стосовно уразливих груп жінок, які потерпають від кількох видів дискримінації, наприклад, ромських жінок» [5]. Окрім того, Комітет закликає Україну надати ромським жінкам повноцінний доступ до притулків для жертв насильства у сім'ї, приділити особливу увагу подоланню стереотипів щодо ромських жінок тощо.

Як свідчать деякі дослідження становища ромів в українському суспільстві, ромські жінки страждають від проявів сексизму всередині своєї етнічної групи [9, с. 20]. Традиційні ромські громади, зокрема ті, що проживають компактно, характеризуються патріархальними принципами гендерних відносин, згідно з якими від доньок і дружин очікується «послух», активне виконання репродуктивної функції. Ось що розповіла стосовно цього опитана нами дослідниця римських питань:

«Нам розказували, що жінки не втручаються у питання чоловіків. Жінки не мають там права голосу. Це закрита тема. Нам важко здобути інформацію... Коли ми опитували ромів, була дівчина 18 років; нам казали, що це «стара діва», треба уже видати заміж».

А тепер процитуємо нашу респондентку – ромську жінку:

«У нас дівчина має йти заміж, має бути дівка. Три дочки виходили заміж, я робила весілля, вінчала. У нас показують простинь, що вона достойна вельона одіти... Дівчина не має право гуляти. Ми набожний народ. Нас так предки научили. Ми держим цю традицію».

Хоча, звісно ж, стереотипи стосовно гендерних ролей у публічній і приватній сфері поширені в українському суспільстві в цілому, на що у своєму інтерв'ю звернула увагу дослідниця із гендерних питань:

«Для жінки гендерна соціалізація формує чіткий пріоритет на сім'ю. Це формується із самого малечку. Більш того, як тільки в уявленні людей дівчина здатна створювати сім'ю, то включаються агенти соціалізації, які їй про це постійно нагадують, тобто перетворюють це у її обов'язки. Для хлопців... сама тема сім'ї йде як фонові, як допоміжна для соціалізації у професійній сфері, як стимул, який показує, навіщо йому здобувати успіх, професію і так далі».

Дослідження соціальних і правових проблем, з якими стикаються роми у Закарпатській і Черкаській областях України, свідчить, що соціальну допомогу від держави отримують 37% жінок і лише 6% чоловіків. Жінки оформляють не лише одержання коштів при народженні дитини, але й допомогу як матері-одиначки («тим самим приносить додаткові гроші у сім'ю») [2, с. 9-10].

Ранній (дитячий) шлюб у ромських громадах: дискримінація, культурна особливість і економічна необхідність?

У ромських громадах України досить поширене таке явище, як ранній шлюб. Воно пов'язане із звичаєвим правом одружувати тоді, коли молодь закохується, адже вступати у сексуальні стосунки поза шлюбом не дозволяється. Тому дівчата (а також і хлопці) віком від 12-13 років уже змушені вступати у звичаєвий шлюб, який міжнародна спільнота називає дитячим (або раннім) шлюбом. Дитячий (або ранній) шлюб – це офіційний або неофіційний союз двох людей, коли принаймні одній з них ще не виповнилося 18 років, оскільки «... дитиною є кожна людська істота до досягнення 18-річного віку, якщо за законом, застосовуваним до даної особи, вона не досягає повноліття раніше» [6].

Хоча не існує надійних статистичних даних, можна стверджувати, що рівень дитячих шлюбів в Україні значно вищий саме серед ромського населення. Загалом доволі мало ромських шлюбів реєструється, що частково пояснюється браком документів (наприклад, паспорта) та віком (багато ромів одружуються до 18 років). Якщо брати за індикатор дитячих шлюбів раннє материнство, то державна статистика підтверджує цю тенденцію. Згідно із даними статистики народжуваності у 2011 році, 141 дівчина народила до 15 років, 55 з них – із Закарпатської області – території із найбільшою чисельністю ромів в Україні, які мешкають у місцях компактного проживання [16].

Серед ромського населення чимало випадків незавершення середньої освіти пов'язано із дитячими шлюбами. Багато ромських сімей забирають дівчаток із школи через бідність, аби дівчата могли працювати чи доглядати за молодшими членами родини, поки батьки працюють [20]. Окрім того, дівчаток можуть не пускати до школи, аби забезпечити від загрози викрадення з боку потенційних наречених (ця традиційна практика може зумовлюватися тим, що наречений не має відповідного рівня добробуту, аби посвататися до дівчини, батьки якої більш заможні, ніж він).

Ромські дівчата стикаються також із обмеженнями у свободі пересування. Як зазначає респондентка – ромська жінка, «я хочу, хоч би діти були грамотні. Мене батько і мати у школу не пускали».

На противагу цьому, хлопці зазвичай (навіть після одруження) за бажанням можуть продовжувати навчання у школі. Як зазначає активістка ромської НДО, «мужчина в ромській семье с самого рождения – это король. Королю можно всё. У мальчиков есть выбор. Они могут работать, могут продолжать учиться».

Патріархальні погляди на гендерні та сексуальні ролі сприяють відтворенню відповід-

них шлюбних практик. Наприклад, великою цінністю для ромських жінок, їхніх сімей і спільноти є цнотливість. Це чинить тиск на дівчаток виходити заміж у ранньому віці, коли значно менша ймовірність втратити цноту до шлюбу. Окрім того, від дівчаток очікується послух батькам. Ось що про це говорить активістка ромської НДО: «Дівочки настільки виховані в послушанні, что они это воспринимают как норму. Надо, так надо».

Історію непослуху батькам і покарання за це примусовим заміжжям розповідає ромська жінка: «Я втікла. Просто втікла. Мені нравився хлопець. Йому було 13 і мені. У нас була безумна любов. Ми повтікали. Жили по посадках. Батьки нас шукали. У мене батько був барон. Хлопець був з бідних циган, які ходили по вокзалах, просили. Батько сказав: «Я тебе зарубаю, але за нього не пуцую». Але він був наркоман. Коловся. І помер. І я осталася сама. Мене сім'я шукала. Потім мама наділа ремня на голову і додому повела... Мені коси обрізали за те, що я втікла. За непослух батькам. Батько давав фізичіське навантаження. У мене вже весілля не було за те, що я втікла. Прийшли свати. Тато каже: «Ти не заробила на весілля». Це ж обідно. Я рік вдома. Мене батько нікуди. Я була, як рабіня. У мене (у мами) 9 дітей. Я їх гляділа. До 14 років. Потім приїхали цигани свати здалеку. Я їх не знала. Туда мене і забрали... Мене батько віддав. Мене не питали, чи хочу я, чи ні».

Брак сексуальної освіти – ще одна проблема для ромських жінок. Як підкреслює активістка НДО, «в ромських семьях не говорят о сексе, не готовят девочек к месячным. Городские женщины – более менее нормально с контрацепцией. А в сельской местности ни одна не знала, что это такое». Ромські жінки зазвичай розмірковують таким чином: «Дітей скільки буде, так і буде. Як бог пошле. Що ж я можу зробити тут».

Дитячі шлюби пояснюються з боку членів ромських громад як «традиція». Чимало ромських дівчат вважають ранній шлюб нормальним явищем і не здатні критично виступати проти власних «традицій»:

«Я жодного разу не чула нарікань від жодної ромської жінки, жодної дівчини з приводу насильницьких дій у її адресу. У мене є відчуття, що це сприймається, на жаль, як належне. Часто нам лідери кажуть: «Це є наші традиції». У мене тоді одне єдине запитання – чи може насильство над жінкою вважатися традицією, або культурним здобутком? Для мене це не є аргументом. Для мене це є кричущим порушенням прав цієї жінки», - зазначає активістка міжнародної НДО.

Ранні шлюби зумовлюються також такими чинниками, як брак знань про планування сім'ї, відсутність доступу до контрацепції,

низький рівень освіти, бідність, погані житлові умови, насамперед у місцях компактного проживання ромів.

Але традиції змінюються і в ромських громадах, про що зазначають експертки:

«Во-первых, она изменяется. Сейчас это не так, как раньше – 14 лет уже все. Сейчас девочки в некоторых ромских группах уже позже выходят замуж – в 16 или 18 лет. Уже не так плохо. Даже с традицией проверки девственности уже по-другому. Зависит от семьи, конечно, как они договорятся. Уже это не делается свечками, пальцами и так далее. Уже можно пойти к гинекологу, чтобы она посмотрела и сказала, без травм».

Це підтверджують і деякі ромські жінки, опитані нами:

«Мої дочки рано виходили заміж, но я їх не заставляла, то колись таке було, заставляли, батьки рішали за молодих. Зараз такого нема, коли дівчина захоче. В 17-18 год».

«18-19 – найкращий вік для одруження. Але не 15. Ми таке не підтримуємо, кажемо, що це діти дітей роблять. Якщо так вийшло, то треба опікун, мати. Аби поставити дитину на ноги».

Підкреслимо, що, оскільки рівень ромофобії в українському суспільстві достатньо високий, аби убезпечитися від подальшого поглиблення цієї проблеми (наприклад, маркування ромських громад як «нецивілізованих» тощо), необхідно забезпечити високий фаховий рівень та додержання етичних норм у дослідженні такого феномену, як ранні шлюби в середовищі ромів.

Чи є можливість змінити ситуацію?

Що ж можна зробити, щоб змінити становище ромських жінок і чоловіків, попередити їхню гендерну та етнічну дискримінацію? На

наш погляд, щоб змінити ситуацію, варто виділити соціальну роботу із ромськими дівчатками і жінками та здійснити інституційне оформлення професії «ромські медіатори». Що стосується першої пропозиції, то зазначимо, що в ромських громадах уже сьогодні впроваджуються деякі проекти, метою яких є формування знань ромських дівчаток з питань репродуктивного здоров'я, планування сім'ї та запобігання небажаній вагітності. Жіночий фонд «Чіріклі» започаткував для ромських жінок проект з питань репродуктивного здоров'я і сексуальності. Так, у рамках проекту «Кімната матері та дитини» ромські дівчатка і жінки могли приходити і обговорювати «табуйовані» для спільноти питання (сексуальність, репродуктивне здоров'я, планування сім'ї).

Щодо другої пропозиції маємо підкреслити, що ромські соціально-медичні медіатори зазвичай походять із ромських громад і працюють посередниками між людьми, які живуть переважно у ромських таборах, і соціальними та медичними державними службами. З 2010 року поширюється досвід роботи ромських медіаторів у різних частинах України. Їхня діяльність – це один з найкращих прикладів доступу до ромських громад компактного проживання². Ромських медіаторів доцільно залучати до обговорення питання ранніх шлюбів. Опитані експертки неодноразово зазначали необхідність інтегрувати вже існуючі програми ромських медичних медіаторів у національні урядові програми та інституційно аналізувати професію ромських медіаторів.

² Більше інформації: <http://www.legalspace.org/index.php/ua/romski-poseredniki-u-sferi-okhoronizdorov-ya>. Фільм про роботу ромських медіаторів доступний тут: <http://vimeo.com/70159323> (станом на 16 листопада 2013 року).

Література

1. Беліков О. Державна політика стосовно циган України: історія і сучасність / О. Беліков // Наукові записки Інституту української історіографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Тематичний випуск: Роми України: із минулого у майбутнє. – Т. 15. – К., 2008. – С. 24 – 56.
2. Вивчення правових потреб ромського населення в Закарпатській та Черкаській областях / Кол. авт. – Х. : ХІСД, 2012. – 48 с.
3. Всеукраїнський перепис населення України 2001 (національний склад) // Державний комітет статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://2001.ukrcensus.gov.ua/results/general/nationality>.
4. Григоріченко П. «Десятиліття ромської інтеграції в Європі 2005–2015» та план дій України щодо приєднання до нього / Петро Григоріченко // Наукові записки Інституту української історіографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. Тематичний випуск: Роми України: із минулого у майбутнє. – Т. 15. – К., 2008. – С. 459 – 469.
5. Заключні коментарі Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок [Електронний ресурс] / Україна, 45 сесія, 18 січня – 5 лютого 2010 р. – Режим доступу : <http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/cedaws45.htm>.
6. Конвенція про права дитини (1989) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_021.
7. Ксенофобія в контексті поліетнічності українського суспільства. Результати соціологічного дослідження / [Кобзін Д. О., Шейко Р. В., Мартиненко О. А., Белоусов Ю. Л.]. – Харків, 2008. – 43 с.
8. Міжнародний благодійний жіночий фонд «Чіріклі», новини [Електронний ресурс]. – 12 червня 2012 р.

- Режим доступу : <http://chirikli.com.ua/index.php/ua/novini/item/15-zasidannia-verkhovnoi-rady-ukrainy-stan-dotrymannia-prav-liudyiny-v-ukraini>
9. Мостюк В. Роми, проблема поза законодавством / Вікторія Мостюк, Ірина П'єх, Людмила Струк // Повсякденні практики інституційної дискримінації: український вибір. – К. : Центр дослідження суспільства, 2013. – С. 15 – 31.
 10. Паніна Н. Фактори національної ідентичності, толерантності, ксенофобії, та антисемітизму в сучасній Україні / Наталя Паніна // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2005. – № 4. – С. 26 – 45.
 11. Паніотто В. Динаміка ксенофобії та антисемітизму в Україні (1994-2007) / Володимир Паніотто // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – 2008. – №1. – С. 197-214.
 12. Права людини в Україні 2012 (Розділ «Роми»), [Українська Гельсінська спілка з прав людини] [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1362647447>
 13. Рівень екстремістських орієнтацій населення України [Електронний ресурс] // Права людини в Україні, рівень ксенофобії, ставлення до мігрантів та біженців, ставлення до проявів екстремізму / Звіт КМІС. – 2010. – 68 с. – Режим доступу : http://www.ihrpex.org/uk/article/609/zvit_za_temoju_prava_ljudyny_v_ukrajini_riven_ksenofobiji_stavlennja_do_migrantiv_ta_bizhentsiv_stavlennja_do_projaviv_ekstremizmu
 13. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Стратегії захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року» [Електронний ресурс] : від 11 вересня 2013 р. № 701-р. – Верховна Рада України, 2013. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/701-2013-%D1%80>
 14. Ромські діти стикаються із проблемами доступу до якісної освіти в Україні [Електронний ресурс] / [Європейський центр із прав ромів]. – Будапешт, 2008. – Режим доступу: <http://www.errc.org/article/romani-children-face-problems-in-accessing-quality-education-in-ukraine/2977>
 15. Таблиця 1.19 // Діти, жінки та сім'я в Україні : стат. збірник / Державна служба статистики України. – К., 2012. – 349 с.
 16. Указ Президента України «Про Стратегію захисту та інтеграції в українське суспільство ромської національної меншини на період до 2020 року» [Електронний ресурс] : від 8 квітня 2013 року № 201/2013. – Верховна Рада України, 2013. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/201/2013/paran10#n10>
 17. EU Framework for National Roma Integration Strategies up to 2020 [Електронний ресурс] // European Commission: Brussels, 2011. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/justice/policies/discrimination/docs/com_2011_173_en.pdf
 18. Ukraine: Country Profile 2011-2012 [Електронний ресурс] : [European Roma Rights Centre, Budapest]. – 2012. – Режим доступу: <http://www.errc.org/cms/upload/file/ukraine-country-profile-2011-2012.pdf>
 19. Written comments of the European Roma Rights Centre and the International Charitable Organization Roma Women Fund "Chirikli" Concerning the Republic of Ukraine for consideration by the Committee on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women at its 45th session [Електронний ресурс]. – CEDAW Committee: Geneva, 2010. – Режим доступу : http://www2.ohchr.org/english/bodies/cedaw/docs/ngos/ERRC_Ukraine45.pdf